

Jų šviesus atminimas

DOMAS BUTĖNAS (1926 04 09–2011 03 06)

Kovo 6 dienos pavakaryje Vilniuje, bebaigdamas 85-uosius, mirė 21 metus Vilniaus universiteto Istorijos fakultete dėstytoju valandininku dirbęs žinomas istorikas archyvaras, pastaruoju metu jau pensininkas humanitarinių mokslų (istorijos) daktaras Domas Butėnas.

Domas Butėnas gimė 1926 m. balandžio 9 d. Čikagos lietuvių kolonijoje, emigrantų iš Lietuvos anykštėnų Petro ir Julijos Kazlauskaitės Butėnų šeimoje. Tėvas buvo kilęs iš Vožgėlių kaimo, motina – iš Šienaraisčio kaimo. Eidamas šeštus metus, būsimasis istorikas 1931 m. su tėvais atvažiavo į Lietuvą. Niekur neužsiminė bent kiek Amerikoje pramokęs angliškai. Troškūnų valsčiaus Gečionių kaime tėvai nusipirko 24 ha žemės su sodyba ir ūkininkavo, gyveno pasiturinčiai. Tėvų nupirkta lizdą, kuriame praleido vaikystės ir paauglystės metus, D. Butėnas laikė Tėviške.

Mokslus pradėjo 1934 m. gretimame kaime – Rudžionių pradžios mokykloje – ir per trejus metus baigė keturis skyrius. Norint toliau siekti mokslo, reikėjo baigti visą reformuotos pradžios mokyklos kursą – šešis skyrius. Rudžionių pradžios mokykloje tebuvo keturi skyriai. Užtat 1937–1939 m. lankė Anykščių pradžios mokyklą ir baigė 5 bei 6 skyrius. 1939 m. rugsėjį įstojo į Anykščių progimnaziją ir 1942 m. baigė penkias jos klases (klasių skaičių ir seką supainiojo 1940 m. rudens sovietiniai švietimo pertvarkymai).

1942 m. rugsėjį įstojo į Ukmergės mokytojų seminarijos antrą kursą. Seminarijoje mokėsi iki 1944 m. balandžio. Aštuoniolikmečiui Ukmergėje buvo nesaugu: galėjo būti pagautas rekrutu į vokiečių pagalbinius karinius dalinius ar išvežtas darbams į Reichą. Todėl 1944 m. balandį metė seminariją ir grįžo į Tėviškę, nes kaimuose buvo saugiau.

Kaip ir absoliuti dauguma iš kaimo kilusių

moksleivių, per vasaros atostogas pagal jėgas ir poreikį dirbo tėvų ūkyje.

Praūžus frontui 1944 m. liepą, kurį laiką gyveno Tėviškėje. Ignoravo potvarkius dėl mobilizacijos ir nenuvyko į karinį komisariatą, slapstėsi, kad nebūtų pagautas ir pasiųstas į frontą. 1944 m. gruodį trumpai dirbo Panevėžio apskrityje švietimo skyriaus statistiku. Toks darbas nebūtų apsaugojęs nuo tarnybos Raudonojoje armijoje. Vengdamas patekti į Sovietų–Vokietijos fronto mėsmales, D. Butėnas pasinaudojo vienintele legalia ir padoria galimybe išvengti tarnybos Raudonojoje armijoje – pradėjo mokytojauti Rudžionių pradžios mokykloje. Kaimo pradžios mokyklų mokytojai į kariuomenę nebuvo imami. Tokia galimybe išvengti fronto 1944–1945 m. pasinaudojo ne vienas vėliau garsus istorikas (Mečislovas Jučas, Rokas Varakauskas ir kt.). Domas Butėnas, kaip ir dešimtys tūkstančių Lietuvos jaunuolių, nenorėjo dėl svetimų idėjų kariauti nė vienoje pusėje.

1945 m. gegužę pasibaigė karas ir mokslo metai Rudžionių pradžios mokykloje. Pasijutęs

saugensis, D. Butėnas lengviau atsikvėpė ir po vasaros atostogų negrįžo mokytojauti, bet nuo 1945 m. rugsėjo įstojo į Anykščių gimnaziją. Ją baigė 1946 m. birželį. Gimnaziją būtų baigęs labai gerais ir gerais pažymiais, jeigu ne algebros trejetas (algebros ar trigonometrijos trejetai atestate – daugelio istorikų biografijos detalė).

Dvidešimtmetis jaunuolis su atestatu kišenėje 1946 m. rugpjūtį atvažiavo į Vilnių ir įstojo į Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetą. Po kiek laiko suabejojo savo pasirinkimu ir atsiveikino su šituo fakultetu. Ryžosi imtis istorijos studijų. Nežinome, kokios buvo radikalaus studijų srities pasikeitimo paskatos ar priežastys. Apsispręsta buvo paskutinę dieną – liepos 31-ąją – kai dar buvo galima universiteto Priėmimo komisijai įteikti pareiškimą studijoms Istorijos-filologijos fakulteto Istorijos skyriuje. Studijų metu teko paklusti tuometiniam studijų planui, bet ypatinga D. Butėno domėjimosi sritis visą laiką buvo senoji Lietuvos istorija. Jis buvo aktyvus Studentų moksline draugijos Lietuvos istorijos būrelio narys. Dvejus metus buvo kurso seniūnu. Tais laikais SSRS istorijos katedros vedėjas prof. Juozas Žiugžda retai kam leisdavo pasirinkti originalesnę diplominio darbo temą. Dauguma studentų privalėjo temas rinktis iš katedros pasiūlyto sąrašo arba temą tiesiog paskirdavo katedros vedėjas. Ne išimtis buvo ir D. Butėnas. Jam diplominių darbų teko rašyti Rusijos naujosios istorijos tema – „Bresto taika“ (1918 m. taika tarp Vokietijos ir Sovietų Rusijos). Diplominio darbo vadovas buvo v. d. L. Bičkauskas-Gentvila. Studijas universitete baigė 1952 m. ir gavo istoriko kvalifikaciją.

Baigęs universitetą, buvo paskirtas į Klaipėdą. Ten dirbo „Žinijos“ draugijos Klaipėdos srities skyriaus referentu. 1953 m. birželį buvo likviduotos sritys, kartu ir D. Butėno darbovietė, kurioje pagal paskyrimą privalėjo dirbti trejus metus. Tai atvėrė jam kelią stoti į aspirantūrą, nes 1953 m. buvo paskelbtas priėmimas į stacionarią istorijos aspirantūrą. Tai buvo retas įvykis 6-ajame–7-ajame dešimtmetyje.

D. Butėnas 1953 m. rugpjūtį padavė pareiškimą stoti į aspirantūrą, rugsėjį išlaikė stojamuosius egzaminus, o lapkritį tapo Vilniaus universiteto SSRS istorijos katedros aspirantu. Jo moksliniu vadovu buvo paskirtas prof. Ignas Jonynas. Ben-

dravimas su iškiliumi profesoriumi nebe studento, bet aspiranto lygmeniu neabejotinai buvo labai naudingas D. Butėno profesiniam brendimui. 1954 m. liepą vadovui mirus, spalį moksliniu vadovu buvo paskirtas Juozas Jurginis. Tai irgi buvo asmenybė, savo erudicija ir žinojimu teigiamai veikusi jauną istoriką. Nelengvi buvo pirmieji metai aspirantūroje. Sušlubavo sveikata, teko gydytis. Tad per tuos metus daug nuveikti nepavyko. Kandidatinio minimumo egzaminus išlaikė 1955 m. Pagal individualų aspirantūros planą, istorijos mokslų kandidato disertaciją D. Butėnas turėjo ginti 1956 m. lapkritį, t. y. baigiantis aspirantūros laikui. SSRS aukštojo mokslo ministerijos Vyriausioji universitetų valdyba aspirantūros laiką pratęsė iki 1957 m. kovo 1 d. – kompensavo dėl ligos pirmaisiais aspirantūros metais prarastą laiką. Disertacija buvo užbaigta rašyti jau pasibaigus aspirantūros laikui, bet dėl formalių kliūčių jos tekstas netgi nebuvo svarstytas katedroje. Pagal to meto tradiciją, istorijos mokslų kandidato disertacija turėjo būti ne mažiau kaip 400 mašinraščio puslapių. Nėdelės apimties disertacija, nepaisant problemos mokslinio reikšmingumo, jos tyrimo kokybės bei negausių šaltinių, nebuvo laikoma tinkama ginti. D. Butėno disertacijos tekstas tebuvo apie 120 mašinraščio puslapių, nes jo tema šaltinių buvo nedaug, ypač XVI amžiaus. Kelerių metų darbas nebuvo vainikuotas disertacijos gynimu ir nuėjo perniek. Tokia tema išleisti knygą anuo metu buvo beviltiška.

Patyręs tokia nesėkmę, D. Butėnas atsiveikino su svajonėmis apie mokslininko ar akademine karjerą. 1957 m. balandį pradėjo dirbti Lietuvos centriniame valstybės istorijos archyve (LCVIA) moksliniu bendradarbiu. Tai buvo metai, kai Lietuvoje pradėta keisti požiūrį į archyvus ir jų svarbą visuomenėje, pradėta siekti archyvų darbo kokybės, skirta daugiau dėmesio darbuotojų kvalifikacijai, pradėta rinkti darbuotojus iš vietinės kilmės žmonių, ypač mokančių ne tik rusų kalbą, bet ir lietuvių bei kitas vietines kalbas. Tuomet tokie vadinoti nacionaliniais kadrais. Čia slypėjo D. Butėno karjeros valstybės archyvuose sėkmė. Jis buvo šiame archyve pirmas lietuvis mokslo darbuotojas, baigęs universitetą, juolab netgi specialiai rengęsis mokslininko karjerai. Tokia kvalifikacija tame archyve turėjo tik Genadijus V. Kisieliovas,

nemokėjęs lietuviškai, neturėjęs lotynų kalbos pradmenų, iš esmės naudojėsis Istorijos archyvu ir dirbęs Baltarusijai bei jos istorijos mokslo naudai. D. Butėnas progimnazijoje ir gimnazijoje buvo gavęs lotynų kalbos pagrindus, universitete pramoko lenkiškai, tobulino rusų kalbos įgūdžius. Visos šitos kalbos buvo labai reikalingos darbui Istorijos archyve. Be to, D. Butėnas turėjo Lietuvos istorijos žinių, o to stokojo dauguma LCVIA darbuotojų. Buvo susipažinęs su XVII–XX a. pradžios lietuvių kultūros istorijos bruožais, tad po svetimtaučių maniera ir svetima kalba užrašytomis pavardėmis bei vardais mokėjo šaltiniuose surasti lietuvių kultūros žmones. Maždaug kartu su D. Butėnu į LCVIA dirbti atėjo dar du intelektualai: prieš keletą metų obskurantų išvartyas iš archyvo dr. Jurgis Orda ir jaunas universiteto absolventas istorikas Romualdas Firkovičius. Šiedu vėliau stipriai parėmė D. Butėno pastangas.

Jau po metų D. Butėnas pelnytai paaukštinaamas – 1958 m. balandį tampa LCVIA skyriaus viršininku. Daugiau atsakomybės, bet ir daugiau erdvės, savarankiškumo. Atsirado daugiau laiko geriau susipažinti su archyvo fondais, kaupti jį dominusią informaciją. Spaudoje vis dažniau pasirodydavo jo straipsnių. Pagaliau 1961 m. liepą D. Butėnas paskiriamas LCVIA direktoriumi. Jis buvo sukeistas vietomis su iki tol direktoriavusia Polina A. Nikitina, pokaryje iš Krasnojarsko atsiųsta kaip pagalba specialistais Lietuvos archyvams. Tai buvo energinga ir iniciatyvi darbuotoja, bet visiškai neišmananti krašto specifikos, mokanti tik rusų kalbą, savaip įsivaizduojanti Lietuvos valstybės ir jos archyvų raidą, savaip suvokianti savo vaidmenį juose. Direktoriaus pakeitimas sudarė sąlygas įgyvendinti anksčiau suformuluotą nuostatą: sustabdyti bet kokią legalų dokumentų naikinimą, taip pat užkirsti kelią nepagrįstam fondų ar jų dalių perdavimui Baltarusijai. Be direktoriaus aktyvios pozicijos Archyvų valdybai tai pasiekti buvo sunku. Taip buvo išsaugota nuo sunaikinimo bažnytinių institucijų bei dvarų archyvuose fonduose buvusi ūkinė ir finansinė dokumentacija, kurią Vyriausioji archyvų valdyba Maskvoje buvo leidusi sunaikinti. Archyve buvo baigta kalbėti apie tai, kad netikslinga toliau saugoti senas metrikų knygas, kurios praktinėms reikmėms nebereikalingos.

Archyvų valdybos pastangomis 1967 m. buvo gautas Maskvos sutikimas ir 1968 m. šios valdybos lėšomis buvo pradėta mikrofilmuoti Maskvoje laikomą Lietuvos Metriką, o jos mikrofilmus (negatyvą ir pozityvą) gabenti į Lietuvą. Gavęs iš Archyvų valdybos keliasdešimt pirmųjų pagal inventorių Metrikos knygų mikrofilmų, apie 1970 m. D. Butėnas užsimojo LVIA saugyklų lentynose susstatyti vienodai įrištas dar vieno Lietuvos Metrikos nuorašo knygas popieriaus laikmenoje, kad tyrinėtojams nereikėtų vargti dešifruojant mikrofilmus iš netobulų skaitymo aparatų. Buvo padaryta popieriuje keliolikos knygų kopija, bet sumanymo teko atsisakyti, nes Lietuvoje turėta dauginimo technika nebuvo įmanoma iš mikrofilmo atspausinti popieriuje kokybiškas kopijas. Archyvų valdyboje pasikeitus kai kuriems darbuotojams, o naujiesiems padarius klaidų, jau įpusėtas Lietuvos Metrikos kopijavimas 1978 m. buvo pavestas D. Butėnui. Per metus po keletą kartų važinėdamas į Maskvą, jis vežiojo paskolintą Metrikos negatyvą, iš kurio Vilniuje buvo daromos kopijos Lietuvai. 1983 m. D. Butėnas baigė kopijuoti Lietuvos Metriką. Taip LCVIA atsidūrė Lietuvos Metrikos kopija, išskyrus šešias knygas, kurių kopijos Lietuvai tuomet Maskva nedavė.

D. Butėnas nuo 1970 m. pats intensyviai ieškojo Lietuvos istorijos dokumentų Rygos, Maskvos, Petrozavodsko archyvuose; pagal skelbtą informaciją – Varšuvoje. Jo surasti dokumentai buvo mikrofilmuojami ir LCVIA jo pastangomis pasipildė apie 20 tūkst. kadrų mikrofilmo. Iš Rygoje saugomo magistrato „Užsienio archyvo“ gautos 62 negatyvinės didelio formato plokštelės su Gedimino laiškų, vėlesnių privilegijų bei raštų kopijomis. Pagal jas D. Butėnas padarė atradimą: nustatė, kad Gedimino laiškų 1966 m. leidinyje, kuris parengtas pagal ankstesnes publikacijas, yra nemažų netyčinių kupiūrų bei kitokių netikslumų.

1976 m. D. Butėnui buvo išskirtiniai. Sovietų Sąjungoje pakeitus disertacijų gynyimo tvarką, buvo apribota ir istorijos mokslų kandidato disertacijos apimtis (120–200 mašinraščio puslapių). D. Butėnui atsirado galimybė ginti prieš 19 metų parašytą disertaciją, ją patikslinus, suredagavus ir parašius naują įvadą. Dėl gynyimo tvarkos pertvarkymų Lietuvoje istorikai dvejus metus negalėjo ginti disertacijų ir jau rikiavosi preten-

dentų eilutė. Palankiai susiklosčius aplinkybėms, D. Butėnas istorijos mokslų kandidato disertaciją „Dvaro šeimyna XVI–XVII amžiuje“ apgynė Vilniaus universitete 1976 m. lapkričio 24 d. tik pradėjusios funkcionuoti istorijos mokslų moksliniams laipsniams teikti specializuotos tarybos pirmojoje sesijoje. Po penkių mėnesių Aukščiausioji atestacijos komisija Maskvoje D. Butėnui išdavė istorijos mokslų kandidato diplomą.

D. Butėnas Vilniaus universitete 1970–1991 m. dirbo dėstytoju valandininku. Istorijos fakultete archyvistikos specializacijos studentams dėstė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institucijų istoriją, o paskui dar ir XIX a. Rusijos valstybinių įstaigų istoriją. Turėjo diplomantų, vadovavo kursiniams darbams. Studentams skaityto speckurso pagrindu parengė ir išleido knygą „*Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII a.*“ (1997 m.).

Tuometinis Archyvų valdybos viršininkas, vėliau žymus platformininkas ir jedinstvininkas Vytautas Kardamavičius 1987 m. pavasarį atleido 61 metų Domą Butėną iš direktoriaus pareigų ir išsiuntė į pensiją. Direktoriaus postą užėmė nomenklatūros žmogus. Savaimė suprantama, D. Butėnas tokį vyresnybės sprendimą skaudžiai išgyveno, nes dirbti dar buvo pajėgus. Trejus metus prie pensijos prisidurdavo, dirbdamas Istorijos ir etnografijos muziejaus pagalbinio personalo darbuotoju. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, grįžo į Istorijos archyvą ir iki 1999 m. jame triūsė eiliniu darbuotoju.

Domas Butėnas palaidotas vaikystės parapijos Andrioniškio kapinėse (Anykščių r.), šalia savo senelių, tėvų ir žmonos archeologės Eugenijos Gintautaitės-Butėnienės. Paliko du sūnus: chirurgą doc. dr. Petrą ir archeologą Eugenijų.

Sigitas Jegelevičius

ATMENA „LIETUVOS ISTORIJS STUDIJŲ“ AUTORIAMS

1. Straipsniuose ir pranešimuose turi būti mokslo darbams būdingos dalys: a) įvadas, kuriame nurodomas tyrimo tikslas, uždaviniai, objektas, metodas, problemos tyrimo būklė (istoriografija), šaltiniai; b) gauti rezultatai, tyrimo aprašymas; c) išvados; d) išnašos. Straipsnio dalys gali turėti antraštes ir paantraštes.

2. Prie straipsnių ir pranešimų pridedama santrauka anglų ar kita paplitusia užsienio kalba. Straipsniai ir pranešimai gali būti parašyti užsienio kalba. Tada pridedama santrauka ne tik anglų, bet ir lietuvių kalba.

3. Nuorodos į šaltinius ir literatūrą įforminamos pagal Lietuvoje pritaikytas tarptautines taisykles (populiariai išdėstyta mokomojoje knygelėje: *Kastanauskaitė D. Bibliografinis mokslo darbo apipavidalinimas: Mokomoji priemonė Komunikacijos fakulteto studentams*. Vilnius: VU leidykla, 1998. 92 p.).

4. Visi straipsniai, pranešimai, apžvalgos, publikacijos recenzuojami anonimiškai dviejų recenzentų. Rašinių kalbą tvarko redaktorė.

5. Rašinių tekstas pateikiamas elektroninėje laikmenoje (el. paštu: sigieg@gmail.com).

6. Optimali įteikiamų rankraščių apimtis: straipsnių, pranešimų ir publikacijų – ne daugiau kaip 1 autorinis lankas (40 000 spaudos ženklų), apžvalgų – 0,5 autorinio lanko, recenzijų ir mokslinio gyvenimo aprašymų – 0,25 autorinio lanko, kitų rašinių – 0,1 autorinio lanko. Santraukos apimtis – 30–50 eilučių (įskaitant autoriaus vardą bei pavardę ir antraštę). Lentelės spausdinamos ant atskirų lapų. Straipsniuose, pranešimuose, apžvalgose autoriaus vardas, pavardė ir duomenys apie autorių rašomi prieš antraštę.

Pvz.:

Antanas Antanavičius

Profesorius habilituotas humanitarinių mokslų daktaras

Vilniaus universiteto

Filosofijos katedra

Didlaukio g. 47

LT-08303 Vilnius

El. paštas: antanas.antanavicius@aula.vu.lt

Kituose rašiniuose vardas ir pavardė rašomi po teksto.

7. Diskelyje tekstas turi būti parengtas *Microsoft Word* (6.0 arba 7.0) teksto redaktoriaus, *Times LT*, *Times New Roman*, *Baltic*, rusiškas tekstas – *Times RS* šriftu. Autorių pavardės ir inicialai išnašose ir literatūros sąrašuose spausdinami kursyvu.

8. Dėl didesnės apimties rašinių, taip pat dėl iliustracijų reikia tartis su redaktorių kolegija.

9. Straipsniuose ir pranešimuose po išnašų, o apžvalgose bei publikacijose po tekstu dešinėje pusėje nurodoma teksto įteikimo redaktorių kolegijai data, o kitoje eilutėje užrašoma: Parengta skelbti.

10. Redaktorių kolegija itin pageidauja recenzijų bei mokslinio gyvenimo aprašymų.

11. Prie visų rašinių ant atskiro lapo autoriai prideda rašinio antraštės vertimą į anglų, vokiečių, lenkų bei rusų kalbas.

Redakcijos adresas:

Istorijos fakultetas, Vilniaus universitetas
Universiteto g. 7

LT-01122 Vilnius.

El. paštas: janina.leoniene@if.vu.lt

„Lietuvos istorijos studijų“ ankstesnius tomus galima įsigyti Istorijos fakulteto dekanate (be atkainio).

LIETUVOS ISTORIJS STUDIJOS 2011 27
Mokslo darbai

Kalbos redaktorė *Grazina Indrišūnienė*
Viršelio dailininkas *Gediminas Markauskas*
Maketavo *Ilona Švedovaitė*

Už straipsnių turinį atsako autoriai

17,60 aut. l. 12,75 sp. l. Tiražas 100 egz.
Išleido Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

Spausdino UAB „Ciklonas“
J. Jasinskio g. 15, LT-01111 Vilnius
Kaina sutartinė

VU BIBLIOTEKA PR

Ž08502

27